

PAREIGŪNŲ ASMENYBĖS SAVYBIŲ IR PATIRIAMO STRESO ŠĄSAJOS

*Auksė Endriulaitienė, Giedrė Genevičiūtė-Janonienė
Vytauto Didžiojo universitetas*

Santrauka

Nuolat didėjančios rizikos visuomenėje streso priežasčių yra gerokai daugiau nei šimtmečiu anksčiau. Tyrimais įrodyta, kad skirtingą streso ir įtampos lygį lemia ne tik asmeninio gyvenimo ypatumai, bet ir profesijos pobūdis. Viena iš tokių yra policijos pareigūnų profesija. Jų darbas susijęs su nuolatiniu nerimu, laukimu, psichine ir fizine įtampa. Šios profesinės grupės statistiniai rodikliai, patvirtinantys pareigūnų ligų, nepasitenkinimo darbu tiesiogines sąsajas su profesine veikla arba jos nutraukimu, parodo minėtos problemos aktualumą. Todėl asmenybės savybių ir darbe patiriamos įtampos sąsajų nagrinėjimas yra aktualus ir teorine, ir praktine prasme. Lietuvoje minėta problema nėra gerai ištyrinėta, todėl gauti rezultatai padėtų planuojant ir vykdant streso prevenciją bei atliekant darbuotojų atranką. Ypač trūksta tyrimų apie rizikingą elgesį, priimamus sprendimus statutinėse organizacijose. Pareigūnų polinkio rizikuoti įvertinimas leistų prognozuoti ne tik pareigūnų elgesį vykdant užduotis, bet ir nustatyti jų atsparumą stresiniams veiksniams.

Šiame straipsnyje siekiama išanalizuoti sąsajas tarp policijos pareigūnų asmenybės savybių (polinkis rizikuoti, ekstraversija, emocinis stabilumas) ir patiriamo streso lygio. Stresui įvertinti buvo naudota L. Reederio psichosocialinio streso skalė, asmenybės savybėms įvertinti naudota Jackson asmenybės klausimyno polinkio į riziką subskalė ir Eysenk'o asmenybės klausimynas (EPQ).

Tyrimo rezultatų analizė atskleidė, jog didėjant amžiui pareigūnų polinkis rizikuoti turi tendenciją mažėti, tačiau jie patiria vis daugiau įtampos. Vyresnio amžiaus pareigūnai, kurių didesnis polinkis rizikuoti, patiria mažesnę įtampą nei pareigūnai, neturintys šios savybės. Be to, pareigūnai, kuriems būdinga ekstraversija, patiria mažesnę įtampą nei pareigūnai, kuriems būdinga intraversija. Emociškai stabilūs pareigūnai patiria mažesnę streso lygį nei pareigūnai, kuriems būdingas emocinis nestabilumas.

Raktažodžiai: asmenybės savybės, ekstraversija, emocinis stabilumas, polinkis rizikuoti, pareigūnai, stresas / įtampa.

IVADAS

Šiuolaikinė darbo aplinka neretai apibūdinama kaip ypač stresogeniška dėl nuolat vykstančių ekonominių ir politinių pokyčių, naujų organizacinių iššūkių [1]. Skirtingą streso ir įtampos lygį lemia ne tik asmeninio gyvenimo ypatumai, bet ir profesijos pobūdis. Policijos pareigūnai – vieni iš tokių profesijų atstovų, kurių darbas yra susijęs su nuolatiniu nerimu, laukimu, psichine ir fizine įtampa. Ši profesija priskiriama prie šešių stipriausio streso veikiančių profesijų [2]. Pareigūnams stresą kelia gyvybei ir sveikatai pavojingos situacijos, sunkios darbo sąlygos (budėjimai naktį, iškvietimai į kritinius įvykius), maža sprendimų laisvė ir aukšti reikalavimai – kontroliuoti emoci-

jas, neviršyti įgaliojimų, nepriekaištingai elgtis ne tik tarnyboje, bet ir laisvalaikiu ir pan. [3, 4]. Tyrimais įrodyta, jog tokiomis darbo sąlygomis silpnėja motyvacija dirbti, didėja nepasitenkinimas darbu, perdegimo sindromo ar išėjimo iš darbo tikimybė ir pan. [4, 5, 6, 7, 8, 9], t. y. mažėja darbo produktyvumas ir dėl to nukenčia pareigūnų darbo kokybė.

Psichologų teigimu, tokios stresogeniškos darbo sąlygos ne tik mažina pareigūnų darbo produktyvumą, bet ir gali paskatinti įvairius sveikatos sutrikimus. Daugelio tyrimų rezultatai patvirtino neigiamą patiriamo streso poveikį fizinei ir psichikos sveikatai [10, 11]. Kai individas papuola į stresinę situaciją, organizme vyksta biocheminių pokyčių, dėl kurių pakyla arterinis kraujo spaudimas, padažnėja kvėpavimas, širdies plakimas, padidėja gliukozės ir kortizolio kiekis kraujyje ir pan. [10]. Esant ilgalaikei įtampai darbe, tokios organizmo reakcijos gali paskatinti įvairius fizinės ir psichikos sveikatos sutrikimus: širdies ir kraujagyslių bei virškinimo sistemų,

*Adresas susirašinėti: Giedrė Genevičiūtė-Janonienė,
Vytauto Didžiojo universiteto
Bendrosios psichologijos katedra,
K. Donelaičio g. 52-316, 44244 Kaunas.
El. p. Giedre.Geneviciute@fc.vdu.lt*

smegenų funkcijų pakitimus, susilpnėja imunitetas, pasireiškia psichosomatinės ligos, įvairūs nerimo, miego sutrikimai, chroninio streso, depresijos susirgimai ar net savižudybė [10, 12]. Taip pat nustatyta, kad pareigūnų patiriama įtampa darbe susijusi su padidėjusiu cigarečių rūkymu, alkoholio vartojimu, piktnaudžiavimu įvairiomis narkotinėmis medžiagomis [13], emociu išsekimu [14], klaidingų sprendimų priėmimu [15] ir daugeliu kitų psichologinių bei socialinių problemų [16]. Visa tai gali būti neefektyvus pareigūnų darbo priežastis. Kadangi pareigūnų darbo specifika beveik nesuteikia galimybės išvengti streso, ir praktikai, ir mokslininkai sutinka, kad reikia ieškoti būdų, kaip sumažinti neigiamas patiriamo streso pasekmes. Vienas iš galimų būdų – tai tinkamų pareigūnų atranka, siekiant užtikrinti, kad dirbantys pareigūnai turėtų reikiamų savybių ir šitaip išvengtų neigiamų streso pasekmių bei tinkamai atliktų jiems patikėtas pareigas [17].

Pastebėta, jog į kritines darbo situacijas, stresą ir įtampą pareigūnai reaguoja nevienodai. Individualios reakcijos į stresą priklauso nuo konkrečių kritiško įvykio aplinkybių, pareigūnų būsenos įvykio metu, jų asmenybės ypatumų [18]. Pavyzdžiui, optimistai patiria mažesnę stresą, nepasiduoda emocijoms, neapibrėžtomis aplinkybėmis visada tikisi geriausio, sėkmingiau susidoroja su stresą sukeliančiais įvykiais, palyginti su pesimistais [19]. Vadinasi, asmenybės savybės gali būti apsauginis veiksnys ir tarpinis kintamasis, kuris sumažina streso išgyvenimą, o tuo pačiu ir neigiamas pasekmes pareigūno sveikatai ir atliekamo darbo kokybei.

Mokslinėje literatūroje skelbiami įvairių tyrimų rezultatai, patvirtinantys asmenybės savybių reikšmę pareigūnų streso išgyvenimui. Pareigūnams susidorojami su patiriamu stresu darbe padeda konstruktyvus mąstymas, tvirtumas, viltis, mokėjimas pasinaudoti galimybėmis, socialumas, optimizmas ir pan. [20, 21]. Taip pat nemažai mokslinių tyrimų rezultatų įrodo, kad tokie asmenybės bruožai, kaip ištvermingumas, savęs vertinimo lygis, nerimastingumas, savo efektyvumo jutimas ir elgesio tipas A yra svarbūs prognozuojant pareigūnų streso išgyvenimą, jo toleravimą [22, 23]. Pastebėta, kad patiriamo streso padariniai reikšmingai priklauso ir nuo asmens dominuojančios kontrolės pobūdžio (žmogaus įsitikinimų, kaip jis lemia savo gyvenimo eigą) ir su juo susijusio įveikos strategijų efektyvumo [24, 25].

Tirta nemažai pareigūnų asmenybės savybių atsižvelgiant į patiriamą stresą, tačiau sąrašas nėra išsamus, o tyrimų rezultatai nevienprasmiški. Mažai

tyrinėtos tokios asmenybės savybės, kaip ekstraversija (socialumas, stimuliacijos siekimas, kalbumas, atvirumas, aktyvumas, dominavimas) [23, 26], emocinis stabilumas [27] ir polinkis rizikuoti [28, 29, 30, 31, 32], tačiau tikėtina, kad pareigūnas, pasižymintis šiomis savybėmis, turėtų patirti mažesnę įtampą darbe. Todėl šio tyrimo **tikslas** – nustatyti pareigūnų asmenybės savybių (ekstraversijos, emocinio stabilumo ir polinkio rizikuoti) ir patiriamo streso sąsajas. Šiame darbe streso ir įtampos sąsajos vartojamos kaip sinonimai.

TYRIMO OBJEKTAS IR METODAI

Tyrimo dalyvavo 100 vienos statutinės įstaigos pareigūnų. Dalyvavimas tyrime buvo savanoriškas, tačiau užtikrinus duomenų konfidencialumą visi įstaigoje dirbę pareigūnai sutiko jame dalyvauti. Visi tiriamieji buvo vyrai, jų amžius – nuo 21 iki 48 metų (vidurkis $M = 31,04$; standartinis nuokrypis $SD = 7,15$). Tiriamųjų bendras darbo stažas buvo nuo 1 iki 16 metų ($M = 7,15$; $SD = 4,94$). Iš 100 tyrimo dalyvavusių pareigūnų 57 proc. turėjo vidurinį išsilavinimą, 18 proc. – aukštesnįjį ir 21 proc. respondentų buvo baigę aukštąjį mokyklą; 3 proc. tiriamųjų nurodė kitas išsimokslinimo įstaigas. Pagal užimamas pareigas tiriamieji buvo pasiskirstę į tris kategorijas: pirminės grandies pareigūnai (šauliai, vyr. šauliai, instruktoriai, šaudyklos instruktoriai) – 76 proc., vidurinės grandies pareigūnai (sargybų viršininkai, būrininkai, kuopininkai) – 9 proc., aukštesniosios grandies pareigūnai (kuopų vadai, būrių vadai) – 15 proc.

Pareigūnų patiriamai įtampai įvertinti naudota 7 teiginių L. Reederio *psichosocialinio streso skalė*, į lietuvių kalbą išversta ir adaptuota prof. A. Goštauto [33]. Ši skalė sudaryta savižinos principu, prašant tiriamojo įvertinti savo vidinę būseną nuo 1 (visiškai sutinku) iki 4 (visiškai nesutinku), pavyzdžiui, „Mano kasdienė veikla labai varginanti ir sunki“. Analizuojant rezultatus naudota bendra skalės įvertinimų suma. L. Reederio skalė yra sukonstruota taip, kad kuo didesnis įvertinimas (maksimalus įvertinimas yra 28) būdingas tiriamajam, tuo jo patiriamo streso lygis yra žemesnis, tiriamasis yra atsipalaidavęs, ramus, subalansuotų emocijų, nepervargęs, o kuo mažesnis skalės įvertinimas (minimalus įvertinimas yra 7) būdingas tiriamajam, tuo streso lygis yra aukštesnis, tiriamasis jaučia emocinę įtampą, nervingumą, nuovargį ir susirūpinimą. Šiame tyrime skalės vidinio patikimumo koeficientas Cronbacho alpha buvo 0,70.

Polinkiui į riziką vertinti naudota Jackson asmenybės klausimyno polinkio į riziką subskalė [29].

1 lentelė. Pareigūnų amžiaus, darbo stažo, asmenybės savybių ir patiriamos įtampos sąsajos

	Amžius	Ekstraversija	Emocinis stabilumas	Polinkis rizikuoti	Patiriama įtampa
Amžius		$r = -0,279^{**}$ $p = 0,006$	$r = 0,046$ $p = 0,654$	$r = -0,282^{**}$ $p = 0,005$	$r = -0,218^*$ $p = 0,029$
Darbo stažas	$r = 0,759^{**}$ $p = 0,000$	$r = -0,003$ $p = 0,020$	$r = 0,000$ $p = 0,999$	$r = -0,032$ $p = 0,756$	$r = -0,041$ $p = 0,680$
Ekstraversija	$r = -0,279^{**}$ $p = 0,006$		$r = -0,038$ $p = 0,712$	$r = 0,200$ $p = 0,050$	$r = 0,298^{**}$ $p = 0,003$
Emocinis stabilumas	$r = 0,046$ $p = 0,654$	$r = -0,038$ $p = 0,712$		$r = -0,237^*$ $p = 0,018$	$r = -0,385^{**}$ $p = 0,000$
Polinkis rizikuoti	$r = -0,282^{**}$ $p = 0,005$	$r = 0,200$ $p = 0,050$	$r = -0,237^*$ $p = 0,018$		$r = -0,009$ $p = 0,932$
Įtampa	$r = -0,218^*$ $p = 0,029$	$r = 0,298^{**}$ $p = 0,003$	$r = -0,385^{**}$ $p = 0,000$	$r = -0,009$ $p = 0,932$	

* statistiškai reikšmingas ryšys, kai reikšmingumo lygmuo α yra 0,05.

** statistiškai reikšmingas ryšys, kai reikšmingumo lygmuo α yra 0,01.

Skalę sudaro 20 uždarų klausimų (pvz.: „Jei kažko noriu, kartais imuosi ir pavojingų priemonių tam gauti“; „Aš retai dalyvauju net ir smulkiose lažybose“), kurie turi dvi atsakymų alternatyvas: „Taip“ arba „Ne“. Tiriamasis pasirenka, jo nuomone, jį geriausiai apibūdinantį atsakymą. Polinkio į riziką asmenybės savybė vertinama bendra balų suma, kuomet didesnė balų suma, tuo pareigūnui būdingesnis polinkis rizikuoti (šiuo tyrimu polinkio rizikuoti skalės vidurkis buvo 5,42, standartinis nuokrypis 0,33). Skalės vidinio patikimumo koeficientas Cronbacho α buvo 0,71.

Kitoms asmenybės savybėms (ekstraversijai ir emociniam stabilumui) vertinti naudotas Eysenk'o asmenybės klausimynas (EPQ). Ši metodika – tai vienas iš ekonomiškų ir gerai tinkančių būdų spręsti darbo problemą. Klausimynas sukurtas H. J. Eysenk'o ir S. B. G. Eysenk'o 1978 m., Lietuvoje standartizuotas 1991 m. [34]. Metodikos patikimumas ir validumas yra įrodytas kaip tinkamas matuoti asmenybės ypatumus. Klausimynas sudarytas iš 101 klausimo ir leidžia diferencijuoti tiriamuosius pagal keturis asmenybės bruožus: intraversija – ekstraversija; emocinis nestabilumas – emocinis stabilumas; rigidiškumas; socialinis patrauklumas (arba melo skalė). Kadangi klausimynas naudotas moksliniais tikslais, siekiant suskirstyti tiriamuosius pagal tam tikrus požymius, o ne tiesioginei asmenybės diagnostikai, tyrimo buvo naudojamos dvi skalės – ekstraversijos (Cronbacho α 0,78) ir emocinio stabilumo (Cronbacho α 0,84). Darbe

naudotas įvertinimo raktas, pasiūlytas standartizuojant klausimyną Lietuvoje [34]. Laikyta, kad asmeniui būdingas tam tikras bruožas, jei jo įvertinimas pagal bruožo skalę buvo didesnis už visų tiriamųjų šios skalės įvertinimų vidurkį: jei ekstraversijos skalės reikšmė yra tarp 1 ir 12, individas laikomas intravertu, jei ekstraversijos skalės reikšmė yra daugiau nei 12 – ekstravertu. Jei emocinio stabilumo skalės reikšmė tarp 1 ir 8, asmuo vertintas kaip emociškai stabilus, o jei reikšmė didesnė nei 8 – asmuo pasižymi emociniu nestabilumu.

TYRIMO REZULTATAI

Pareigūnų socialinių ir demografinių rodiklių bei asmenybės savybių sąsajos

Pirmiausiai analizuotos sąsajos tarp pareigūnų polinkio rizikuoti, ekstraversijos, emocinio stabilumo ir amžiaus bei darbo stažo (1 lentelė). Ryšiai tarp darbo stažo ir asmenybės savybių buvo analizuojami naudojant dalinį koreliacijos koeficientą, kontroliuojant amžiaus įtaką, kadangi neretai tyrimuose darbo stažo įtaka kitiems kintamiesiems yra gaunama dėl amžiaus, o ne dėl darbo stažo.

Tyrimo rezultatų analizė rodo, kad pareigūnų amžius yra statistiškai reikšmingai susijęs su ekstraversija ($p < 0,01$) ir polinkiu rizikuoti ($p < 0,01$). Didėjant amžiui, pareigūnų polinkis rizikuoti ir ekstraversijos išreikštumas turi tendenciją mažėti. Tačiau statistiškai reikšmingų ryšių tarp pareigūnų amžiaus ir emocinio stabilumo savybės nenustatyta ($p > 0,05$).

Analizuojant tiriamųjų darbo stažo ir šių asmenybės savybių sąsajas, dalinis koreliacijos koeficientas parodė, kad tarp pareigūnų darbo stažo ir polinkio rizikuoti ($p > 0,05$), ekstraversijos ($p > 0,05$) ir emocinio stabilumo ($p > 0,05$) statistiškai reikšmingo ryšio nėra.

Kadangi polinkis rizikuoti yra labai svarbi pareigūno asmenybės savybė [29, 35], papildomai analizuotas šios savybės pasiskirstymas skirtingose amžiaus, išsilavinimo ir užimamų pareigų grupėse (2 lentelė). Atlikus analizę pastebėta, kad jaunesni pareigūnai yra labiau linkę rizikuoti palyginti su vyresniaisiais kolegais ($p < 0,05$). Taip pat nustatyta, kad baigę aukštąją mokyklą pareigūnai buvo mažiau linkę rizikuoti palyginti su žemesnį išsilavinimą turinčiais pareigūnais ($p < 0,001$). Kontroliuojant amžiaus įtaką nustatyta, kad išsilavinimo reikšmė pareigūnų polinkiui rizikuoti išlieka statistiškai patikima ($p < 0,05$).

Analizuojant polinkio rizikuoti savybės stiprumo pasiskirstymą pareigų atžvilgiu pastebėtas įvairių grandžių pareigūnų skirtingas polinkio rizikuoti lygis (žr. 2 lentelę): I grandies pareigūnų polinkis rizikuoti buvo patikimai didesnis nei kitų grandžių pareigūnų ($p < 0,05$). Tačiau, kontroliuojant amžiaus įtaką ir lyginant šių grupių vidurkius kovariacinės analizės metodu, nustatyta, kad užimamos pareigos neturi patikimos įtakos pareigūnų polinkiui rizikuoti ($p > 0,05$). Gautas statistiškai reikšmingas polinkio rizikuoti vidurkių skirtumas pagal užimamas pareigas, nes I grandies pareigūnai yra jaunesni.

Pareigūnų socialinių demografinių charakteristikų ir patiriamo streso sąsajos

Analizuojant pareigūnų amžiaus ir patiriamo streso ryšius (žr. 1 lentelę), pastebėta, jog su amžiumi pareigūnai patiria vis daugiau įtampos ($p < 0,05$). Taip pat nustatyta, jog didėjant darbo stažui įtampa turi tendenciją didėti ($p < 0,05$). Tačiau, atsižvelgus į amžiaus įtaką darbo stažui, negauta statistiškai reikšmingo ryšio tarp pareigūnų darbo stažo ir patiriamos įtampos ($p > 0,05$). Galiausiai ieškota pareigūnų įtampos sąsajų su užimamomis pareigomis, taikant dispersinę analizę. Atlikus duomenų analizę paaiškėjo, jog pareigūnų patiriama įtampa nesusijusi su užimamomis pareigomis ($p > 0,05$).

Pareigūnų asmenybės savybių ir patiriamo streso sąsajos

Analizuojant tyrimo rezultatus buvo siekiama įsitikinti, ar pareigūnų polinkis rizikuoti yra susijęs su patiriama įtampa. Pastebėta, kad pareigūnų polinkio rizikuoti ir įtampos ryšys nėra statistiškai reikšmingas ($p > 0,05$) (žr. 1 lentelę).

Siekiant tiksliau įvertinti šio bruožo reikšmę pareigūno darbe, palygintas polinkio rizikuoti ir įtampos kitimas dviejose pareigūnų amžiaus grupėse. Tokia rezultatų analizė atskleidė tam tikrus skirtumus (žr. 3 lentelę), galinčius paaiškinti, kodėl bendrieji ryšiai nebuvo statistiškai reikšmingi. 3 lentelėje pateikti rezultatai leidžia daryti išvadą, kad jaunesnių pareigūnų didesnis polinkis rizikuoti nėra susijęs su didesniu streso lygiu ($p > 0,05$). Visiškai priešinga tendencija pastebima vyresnių pareigūnų grupėje:

2 lentelė. Polinkio rizikuoti pasiskirstymas pagal amžių, išsilavinimą ir pareigas

		Polinkis rizikuoti				
		Grupės dydis (N)	M	SD	Studento t kriterijaus statistikos reikšmė	Kriterijaus p reikšmė (dvipusis kriterijus)
Amžius	Jaunesni (21–35 metų)	76	5,92	3,33	2,62	0,010*
	Vyresni (> 35 metai)	24	4,00	2,40		
Išsilavinimas	Ne aukštasis	79	5,97	3,40	4,59	0,000**
	Aukštasis	21	3,48	1,72		
Pareigos	I grandies	76	5,86	3,19	2,23	0,028*
	II ir III grandies	24	4,21	3,06		

* statistiškai reikšmingas ryšys, kai reikšmingumo lygmuo α yra 0,05.

** statistiškai reikšmingas ryšys, kai reikšmingumo lygmuo α yra 0,01.

3 lentelė. Polinkio rizikuoti ir įtampos ryšiai dviejose amžiaus grupėse

	Amžiaus grupės	Patiriama įtampa	
		Spearman koreliacijos koeficientas	Kriterijaus p reikšmė (dvipusis kriterijus)
Polinkis rizikuoti	≤ 35 metų	-0,143	0,100
	> 35 metų	0,348*	0,049

* statistiškai reikšmingas ryšys, kai reikšmingumo lygmuo α yra 0,05.

4 lentelė. Patiriamos įtampos stiprumas pagal pareigūnų ekstraversijos ir (ar) intraversijos, emocinio stabilumo ir (ar) nestabilumo savybes

Asmenybės savybės	Grupės dydis (N)	M	SD	Patiriama įtampa	
				Stjudento t kriterijaus statistikos reikšmė	Kriterijaus p reikšmė (dvipusis kriterijus)
Ekstraversija	74	19,6	3,54	-2,47	0,015*
Intraversija	23	17,5	3,39		
Emocinis stabilumas	60	20,0	3,32	3,44	0,001**
Emocinis nestabilumas	39	17,6	3,52		

* statistiškai reikšmingas ryšys, kai reikšmingumo lygmuo α yra 0,05.

** statistiškai reikšmingas ryšys, kai reikšmingumo lygmuo α yra 0,01.

didėjant polinkiui rizikuoti, vyresni pareigūnai patiria mažesnę įtampą ($p < 0,05$).

Taip pat buvo analizuojami ryšiai tarp ekstraversijos ir įtampos. Siekiant tiksliau išnagrinėti gautus rezultatus, pirmiausia buvo nustatyta, ar amžius turi įtakos ekstravertiškumo ir įtampos skalėms. Remiantis 1 lentelėje pateiktais duomenimis galima teigti, kad kuo labiau pareigūnai pasižymi ekstraversija, tuo mažesnę įtampą jie patiria ($p < 0,05$). Taip pat nustatyta, kad pareigūnų ekstravertiškumo savybė yra neišvengiamai susieta su amžiumi – didėjant amžiui, ekstravertiškumo savybė turi tendenciją mažėti ($p < 0,01$). Be to, pastebėta, kad su amžiumi patiriama įtampa didėja ($p < 0,05$). Kadangi amžius daro patikimą poveikį ekstravertiškumo ir įtampos skalėms, nustatytas ir dalinis koreliacijos koeficientas tarp ekstravertiškumo ir įtampos skalių, kontroliuojant amžiaus įtaką ($r = 0,255$, $p = 0,012$). Taigi galima daryti išvadą, kad kuo labiau pareigūnai pasižymi ekstraversija, tuo mažesnę įtampą jie patiria. Nagrinėjant ekstraversijos ir intraversijos savybės ryšius su patiriama įtampa, paaiškėjo, kad pareigūnai, kuriems būdinga ekstraversija, patiria mažesnę įtampą nei pareigūnai, kurie pasižymi intraversija ($p < 0,05$) (žr. 4 lentelę).

Taip pat tyrime siekta išsiaiškinti, ar emocinis stabilumas yra susijęs su streso lygiu. Kaip ir nagrinėjant ekstraversijos savybės ir įtampos ryšius, šiuo atveju taip pat pirmiausia nustatyta, kad amžius neturi įtakos emocinio stabilumo skalei ($p > 0,05$) (žr. 1 lentelę). Tolesnė rezultatų analizė parodė, kad kuo labiau asmuo pasižymi emociniu stabilumu, tuo mažesnę įtampą jis patiria. Nagrinėjant emocinio stabilumo ir nestabilumo savybės ryšius su patiriama įtampa, paaiškėjo, kad pareigūnai, kuriems būdingas emocinis stabilumas, patiria mažesnę streso lygį nei pareigūnai, kuriems būdingas emocinis nestabilumas ($p < 0,01$) (žr. 4 lentelę).

REZULTATŲ APTARIMAS

Šis tyrimas papildė grupę tyrimų, kuriuose analizuoti asmenybės savybių ir darbe patiriamos įtampos sąsajų ypatumai. Siekta atskleisti, kaip Lietuvoje dirbančių pareigūnų polinkis rizikuoti, ekstraversija ir emocinis stabilumas yra susiję su darbe patiriama įtampa.

Tyrimo rezultatų analizė rodo, kad pareigūnų amžius yra susijęs su polinkiu rizikuoti. Didėjant amžiui, pareigūnų polinkis rizikuoti turi tendenciją mažėti. Atlikus išsamesnę analizę pastebėta, kad 21–35 m. amžiaus

pareigūnų didesnis polinkis rizikuoti nei vyresnių kaip 35 metų amžiaus jų kolegų. Ši tendencija, jog amžiui didėjant polinkis rizikuoti mažėja, patvirtina kitų autorių skelbiamus rezultatus [35, 36]. Tai greičiausiai lemia tai, kad vyresni pagal amžių pareigūnai turi daugiau patirties ir jaučia didesnę atsakomybę, todėl dažniausiai prieš elgdami rizikingai įvertina galimas rizikos pasekmes. Tačiau vertinant pareigūnų darbe patiriamą įtampą nustatyta, kad su amžiumi pareigūnai patiria vis daugiau įtampos. Todėl tikėtina, jog vyresni pareigūnai gali dažniau patirti profesinio pervargimo riziką, o tai paskatintų įvairius fizinės ir psichikos sveikatos negalavimus, prastesnį darbo atlikimą ir kitas galimas problemas [1, 6, 37, 38].

Tyrimo rezultatų analizė parodė, kad aukštąjį išsilavinimą turinčių pareigūnų mažesnis polinkis rizikuoti. Tikėtina, kad tokius rezultatus lėmė aukštąjį išsilavinimą įgijusių pareigūnų žinios, kompetencija, dėl kurių asmuo geba racionaliau mąstyti, vengti pernelyg rizikingų sprendimų [39].

Įdomūs ir prieštaringi rezultatai gauti analizuojant pareigūnų polinkio rizikuoti ir patiriamos įtampos ryšius. Priešingai nei buvo tikėtasi, jaunesnio amžiaus pareigūnų grupėje (35 metų ir jaunesnių) pastebėta silpna statistinė tendencija, jog didesnis polinkis rizikuoti gali būti susijęs su didesniu patiriamu streso lygiu. Atrodo, kad pareigūno amžius ir darbo stažas yra labai svarbūs veiksniai, išgyvenant su darbu susijusią įtampą. Jaunesni darbuotojai patiria daugiau spaudimo iš aplinkos, daugiau reikalavimų, turi stipresnį potraukį patirti naujų pojūčių, išpūdžių, labiau nei kiti trokšta permainų, jaudulio, stiprių išgyvenimų, kad išvengtų nuobodulio, nori imtis daugiau rizikos ir atsakomybės, todėl patiria daugiau streso, ir asmenybės savybė – polinkis rizikuoti neapsaugo nuo per didelės įtampos. Tačiau šie rezultatai turėtų būti interpretuojami atsargiai dėl galimai per mažo tiriamųjų skaičiaus atskirose amžiaus grupėse. Būtų tikslinga nagrinėti šį klausimą ateities tyrimuose.

Įdomu tai, kad vyresnių nei 35 m. amžiaus grupės pareigūnų polinkis rizikuoti buvo statistiškai patikimai susijęs su patiriama įtampa ir patvirtino keliamas tyrimo prielaidas. Nustatyta, kad, didėjant polinkiui rizikuoti, patiriama įtampa mažėja. Vadinasi, tikėtina, kad pareigūnų savybė – polinkis rizikuoti – galėtų būti vienas iš kriterijų, nurodančių asmenybės atsparumą stresiniams poveikiams, ypač vyresniame amžiuje. Tikėtina, kad pareigūnai, pasižymintys didesniu polinkiu rizikuoti, sėkmingiau atlieka rizikingas užduotis, nes nepasiduoda žalingam streso poveikiui. Vyresni pareigūnai, kurių ši savybė stipresnė, geriau suvokia, kad jų

darbe vykdomos atsakingos užduotys, reikalaujančios atsakomybės ne tik už save, bet ir už kitus žmones.

Kitos tirtos asmenybės savybės taip pat buvo svarbios prognozuojant pareigūnų patiriamą įtampą darbe. Šio tyrimo rezultatų analizė atskleidė, kad ekstravertiški pareigūnai patiria mažesnę įtampą nei pareigūnai, pasižymintys intravertiškumu. Nustatyta, kad ekstraversijos savybė yra teigiamai susijusi su polinkiu rizikuoti. Todėl šie tyrimo rezultatai papildė įvairiose mokslinėse studijose gautas išvadas, kad ekstravertų, kurių didesnis polinkis rizikuoti, aukštesni adaptaciniai gebėjimai, jų didesnis lankstumas ir atsparumas stresiniams poveikiams nei intravertų [23, 26, 39]. Taigi ekstravertiškumo savybės išreikštumas pareigūnų atrankoje yra patikimas kriterijus vertinant atsparumą darbe patiriamai įtampai.

Panašiai nuo aukšto streso lygio ir neigiamų įtampos pasekmių galėtų apsaugoti ir emocinis stabilumas. Remiantis atlikto tyrimo rezultatais galima teigti, jog pareigūnai, kuriems būdingas emocinis stabilumas, patiria mažesnę streso lygį nei pareigūnai, kuriems būdingas emocinis nestabilumas. Taip pat tyrimo rezultatai parodė, jog kuo labiau pareigūnas pasižymi emociniu stabilumu, tuo mažiau jis linkęs rizikuoti tarnyboje. Įdomu tai, jog iš principo emocinis stabilumas, kaip savybė, nurodo asmens tendenciją patirti kuo mažiau neigiamų jausmų, jo atsipalaidavimą, ramumą, gebėjimą įveikti stresines situacijas [40], ir galbūt dėl to toks pareigūnas mažiau linkęs į riziką, nors siekiant galutinio atsakymo būtini tolesni empiriniai tyrimai. Ši asmenybės savybė vertinama kaip reikalinga sėkmingai dirbančiam pareigūnui [38], tačiau tyrimų, analizuojančių jos sąsajas su patiriamu stresu, trūksta. Todėl ateities tyrimuose plėtojant šią temą būtų tikslinga naudoti kitą priemonę asmenybės savybėms vertinti, kad būtų galima visapusiškai išsiaiškinti sąsajas tarp šios asmenybės savybės ir polinkio į riziką. Apibendrinant gauti rezultatai papildė užsienio tyrėjų skelbiamas išvadas [23, 41] ir patvirtina, kad asmenybės savybės gali būti svarbus veiksnys siekiant pagerinti pareigūnų darbo efektyvumą.

IŠVADOS

1. Vyresnio amžiaus pareigūnai, kurių didesnis polinkis rizikuoti, patiria mažesnę įtampą nei pareigūnai, neturintys šios savybės.
2. Pareigūnai, kuriems būdinga ekstraversija, patiria mažesnę įtampą nei pareigūnai, kuriems būdinga intraversija.
3. Emociškai stabilūs pareigūnai patiria mažesnę įtampos lygį nei pareigūnai, kuriems būdingas emocinis nestabilumas.

REKOMENDACIJOS

Tyrimo rezultatai ir išvados skatina formuluoti keletą rekomendacijų specialistams, nagrinėjantiems pareigūnų darbo efektyvumą, planuojantiems sveikatos sutrikimų prevencijos ir sveikatos stiprinimo programas. Pagrindiniai šio tyrimo rezultatai labiausiai gali būti pritaikyti planuojant pareigūnų parinkimą į darbą ir skatinant sėkmingesnę jų prisitaikymą darbe. Kad pareigūnai geriau prisitaikytų darbe ir būtų geresnė jų psichologinė savijauta, greta tokių pirminės streso darbinėje aplinkoje prevencijos būdų, kaip stresą sukeliančių veiksnių mažinimas ar pašalinimas, organizacijų vadovai taip pat gali valdyti asmenybės savybių pasiskirstymą tarp

pareigūnų atrankos į tarnybą metu. Rekomenduojama atkreipti dėmesį, kad polinkis rizikuoti, ekstraversija, emocinis stabilumas, ypač vyresnių pareigūnų, gali būti svarbus nuo patiriamo streso saugantis veiksnys. Ekstraversijos, emocinio stabilumo ir polinkio rizikuoti savybių išreikštumas pareigūnų atrankoje yra patikimas kriterijus vertinant atsparumą darbe patiriamai įtampai. Be to, žinojimas apie jau dirbančiam pareigūnui būdingas savybes gali padėti išskirti labiausiai streso pažeidžiamas grupes ir nukreipti į jas prevencines sveikatos stiprinimo pastangas.

Straipsnis gautas 2009-03-23, priimtas 2009-05-22

Literatūra

1. Pacevičius J. Profesinis perdegimas kaip organizacinės elgsenos problema. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 2006;2(7):125-129.
2. Johnson S, Cooper C, Cartwright S, Donald I & Taylor P, Millet C. The experience of work-related stress across occupations. *Journal of Managerial Psychology*. 2005;20(2):178-187.
3. Blau TH. *Psychological services for law enforcement*. New York: John Wiley and Sons, 1994.
4. Brown J, Fielding J, Grover J. Distinguishing traumatic, vicarious and routine operational stressor exposure and attendant adverse consequences in a sample of police officers. *Work and stress*. 1999;3(4):312-325.
5. Anshel MH. A conceptual model and implications for coping with stressful events in police work. *Criminal Justice and Behaviour*. 2000;27:375-400.
6. Burke R, Mikkelsen A. Burnout, job stress and attitudes towards the use of force by Norwegian police officers policing: An International Journal of Police Strategies & Management. 2005;28(2):269-278.
7. Buker H, Wiecko F. Are causes of police stress global? Testing the effects of common police stressors on the Turkish National Police. An International Journal of Police Strategies & Management. 2007;30(2):291-309.
8. Morash M, Kwak D, Hoffman V, Lee C, Cho S, Moon B. Stressors, coping resources and strategies, and police stress in South Korea. *Journal of Criminal Justice*. 2008;36:231-239.
9. Norvell N, Belles D and Hills H. Perceived stress levels and physical symptoms in supervisory law enforcement personnel. *Journal of Police Science and Administration*. 1998;16(2):75-79.
10. Anderson GS, Litzberger R, Plecas D. Physical evidence of police officer stress. An International Journal of Police Strategies & Management. 2002;25(2):399-420.
11. Flores E, Tschann JM, Dimas JM, Bachan EA, Pasch LA, de Groat CL. Perceived Discrimination, Perceived Stress, and Mental and Physical Health Among Mexican-Origin Adults. Preview. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*. 2008;30:401-424.
12. Sutherland VJ, Cooper CL. *Understanding Stress. A Psychological Perspective for Health Professionals*. Chapman & Hall, London, 1990.
13. Bray RM, Fairbank JA & Marsden ME. Stress and substance use among military women and men. *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*. 1999;25(2):239-256.
14. Thompson BM, Kirk A, Brown DF. Work based support, emotional exhaustion, and spillover of work stress to the family environment: A study of policewomen. *Stress & Health. Journal of the International Society for the Investigation of Stress*. 2005;21:199-207.
15. Cannon-Bowers JA & Salas E. Individual and team decision making under stress: Theoretical underpinnings. In Cannon-Bowers JA & Salas E (Eds.). *Making decisions under stress: Implications for individual and team training*. (pp. 17-38). Washington, DC: APA Press, 1998.
16. Salas E, Driskell JE, Hughes S. Introduction: The study of stress and human performance. In Driskell JE and Salas E (eds.). *Stress and Human Performance*. Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum, 1996;1-45.
17. Antanaitytė N, Vabolytė K, Valickas G. Seržantų situacinio atrankos testo kūrimas. *Psichologija*. 2007;35:79-95.
18. Solomon RM, Horn JM. Post - shooting traumatic reactions: A pilot study. *Psychological services for law enforcement / Ed. By Reese JT, Goldstein HA*. Washington DC, 1986;383-393.
19. Scheier M, Carver C. Dispositional optimism and physical well-being: the influence of generalized outcome expectancies on health. *Journal of Personality*. 1987;55:169-210.
20. Armeli S, Eisenberger R, Fasolo P, Lynch P. Perceived Organizational Support and Police Performance: The Moderating Influence of Socioemotional Needs. *Journal of Applied Psychology*. 1998;83(2):288-297.
21. Lazarus RS. Nuo psichologinio streso iki emocijų: besikeičiančių požiūrių istorija. *Psichologija*. 1998;18:126-141.
22. Pikūnas J, Palujanskienė A. Stresas: atpažinimas ir įveikimas. K.: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 2005.
23. Schaubroeck J, Ganster DC. Associations among stress-related individual differences. *Personality and stress: Individual differences in the stress process / Ed. By CL Cooper, R Payne*. - Chichester: John Wiley and Sons, 1991;33-66.
24. Lemme BH. Suaugusiojo raida. K.: Poligrafija ir informatika, 2003.
25. Suslavičius A, Pociūtė-Kmeliauskienė V. Subjektyvi aplinkos kontrolė ir organizacijos problemų įveikos strategijų pasirinkimas. *Psichologija*. 2001;24:7-15.
26. Susan K, Loffredo DA. Communicator image and Myers-Brigs type indicator extroversion - introversion. *Journal of psychology*. 2003;137:1-9.
27. Tetrick LE, Slack KJ, Da Silva N & Sinclair RR. A comparison of the stress-strain process for business owners and nonowners: differences in job demands, emotional exhaustion, satisfaction, and social support. *Journal of Occupational Health Psychology*. 2000;5(4):76-81.
28. Adams J. Rizika. K.: Poligrafija ir informatika, 2003.
29. Jackson DN. *Jackson Personality Inventory – Revised: Manual*. – Port Huron, Sigma Assessment Systems, 1994.
30. Kristof-Brown AL, Zimmerman RD, Johnson EC. Consequences of individual's fit at work: a meta-analysis of person-job, person-organization, person-group, and person-supervisor fit. *Personnel Psychology*. 2005;58:281-342.
31. Mencl J. Multipotentiality in the workplace: Person-Environment fit, occupational outcomes, and emotional intelligence. *Midwest Academy of Management Conference*, 2005.
32. Swanson JL, Fouad NA. Applying Theories of Person-Environment Fit to the Transition from School to Work. *The Career Development Quarterly*, 1999;47:337-347.
33. Goštautas A. *Psichologija medicinoje*: Vilnius: Mokslas, 1981;26-36.

34. Айзенк СБГ, Пакула А, Гоштаутас А. Стандартизация личностного опросника Айзенков для взрослой популяции Литвы. Психологический журнал. 1991;12(3):83-89.
35. Cosgrave J. Decision Making in Emergencies // Disaster Prevention and Management. 1996;5(4):63-75.
36. Bogg T, Roberts BW. Conscientiousness and health-related behaviours: a meta-analysis of the leading behavioural contributors to mortality. Psychological Bulletin. 2004;6:887-919.
37. Martinussen M, Richardsen AM, Burke RJ. Job demands, job resources, and burnout among police officers. Journal of Criminal Justice. 2007;35:239-249.
38. Tett RP, Jackson DN, Rothstein M. Personality measures as predictors of job performance: A meta-analytic review. Personnel psychology. 1994;44:703-742.
39. Endriulaitienė A. Rizikingo sprendimo priėmimà ir rizikingà elgesj sąlygojantys veiksniai. Disert. social. m. dr. / VDU. – K., 2002.
40. Costa PT & McCrae RR. Revised NEO Personality Inventory (NEO PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI): professional manual. Psychological Assessment Resources. Florida, 1992.
41. Frei RL, Racicot B, Travagline A. The Impact of Monochronic and Type A Behavior Patterns on Research Productivity and Stress. Journal of Managerial Psychology. 1999;14(5):168-179.

The relationship between officers' personality traits and experienced stress

*Auksė Endriulaitienė, Giedrė Genevičiūtė-Janonienė
Vytautas Magnus University*

Summary

In nowadays people are more exposed to stress than one century ago. Different stress and tension levels are determined not only by personal life circumstances but also by occupational environment. Police officers' work is related to permanent anxiety, mental and physical tension. Statistical data confirm direct correlations among police officers' illnesses, dissatisfaction at work and professional work or withdrawal. Some authors argue that personality traits contribute to the experienced stress at work and its implications on officers' health, but the results are contradictory and not comprehensive. Although the question about the relations between stress and personality traits among officers might have theoretical and practical implications, it is not explored enough in Lithuanian sample. Especially there is lack of empirical research results in the field of risk propensity, extraversion or emotional stability. Evaluation of police officers' propensity to risk, extraversion or emotional stability might help to predict their resistance to stress factors. The purpose of this investigation was to determine possible correlations among police officers' personality traits (propensity to risk, extraversion, and emotional stability) and experienced stress level. Reeder's psychosocial stress scale was

used to evaluate police officers experienced tension. The propensity to risk was measured with the help of subscale from Jackson's personality questionnaire. Officers' extroversion and emotional stability was assessed with the help of Eysenk's personality questionnaire (EPQ). The results of the investigations showed that elder officers with higher propensity to risk experience less stress if compared to those with lower propensity to risk. Officers with higher extroversion experience less stress if compared to those with higher introversion. Finally, officers with higher emotional stability experience less stress if compared to officers with low emotional stability.

Keywords: extroversion, emotional stability, officer, personality traits, propensity to risk, stress/tension.

*Correspondence to Giedrė Genevičiūtė-Janonienė,
Vytautas Magnus university, Department of General
Psychology,
K. Donelaičio 52-316, LT-44244 Kaunas, Lithuania.
E-mail: Giedre.Geneviciute@fc.vdu.lt*

Received 23 March 2009, accepted 22 May 2009